

POLITICA GLOTICĂ A ȚARISMULUI RUS ÎN BASARABIA

Membru corespondent al AȘM
Anatol CIOBANU

THE GLOTIC POLICY OF THE TSARIST REGIME IN BESSARABIA

In the occupied Bessarabia (1812), the Tsarist Russian Empire has strongly promoted a bitter policy of non-nationalization and russification of the Romanians. The Russian language was governing within schools, churches, administration etc. There were no schools (even primary) with Romanian-language teaching. The native population illiteracy was hard to imagine: 10,5% of men and 1,7% of women were roughly familiar with the Russian culture.

The ethnical and cultural rebirth occurred after year 1918, when on March 27 of the same year, the unification of Bessarabia with Romania took place. In the first quarter of the 20th century, there have been founded 1239 primary schools teaching Romanian language. In 1939, the Romanian language was within 2718 primary schools, 13 high schools for boys, 9 high schools for girls and 24 secondary schools. The language, literature, culture are evolving...

This national rise was broken on June 28, 1940, when the Red Army fraudulently invaded Bessarabia.

I. Preliminarii

La începutul sec. al XIX-lea limba română a fost „disecată”: în Muntenia și Moldova istorică ea continua să se dezvolte pe linie ascendentă (mai ales după Unirea Principatelor de la 1859, sub Alexandru Ioan Cuza), pe când în Basarabia – partea de Est a Moldovei istorice, acaparate de Imperiul Țarist Rus la 1812 (și stăpânită de acesta 106 ani), limba română a suportat o decădere, degradare și rusificare totală.

Scopul principal al guvernului țarist era să de-naționalizeze populația românească din Basarabia, s-o rusifice, s-o țină în întuneric și *opacitate culturală*. Lovitura de grație i s-a dat, în primul rând, limbii române. Peste tot se vorbea numai limba oficială – rusă, iar cea română devenise *limbă de colibă*. Vom enumera doar câteva acțiuni ale politicii glotice a țarismului în Basarabia:

Ocupanții țariști își dădeau foarte bine seama că „Soarta societății depinde de aceea ce facem și cum facem în școală” (N. Iorga). Iată de ce în Basarabia nu se deschideau școli, măcar primare, cu limba de predare română.

În anii de ocupație țaristă în Basarabia s-au înregistrat circa 1 522 de școli primare ruse, având un contingent de aproximativ 101 375 de elevi, majoritatea dintre ei fiind de origine etnică români (vezi An. Grosu, Молдавский великоросс. – Chișinău, apud. Tudor Rusu „Un singur om împotriva unui Imperiu”. „Făclia”, 22 aprilie 2011, p. 12).

E de relatat că doar la Liceul Regional din Chișinău, limba română se preda ca obiect opțional (facultativ). Liceul a funcționat 33 de ani (1833–1866), avându-i ca elevi pe viitorii oameni de cultură, printre care: B. P. Hasdeu, Ioan Doncev, N. Alexandri, Z. Arbore, Toma Ciorbă, S. Lazo și alții.

Regimul țarist sistematic, metodic expulza limba română din viața social-economică, politică și culturală a Basarabiei. La 3 februarie 1871 țarul Alexandr al II-lea (1855–1891) a emis un Ukaz „Despre suspendarea predării Limbii Moldovenești în școlile ținutale”, care glăsuia „Graiurile locale în Imperiu nu se predau”.

Cu alte cuvinte, se suspenda predarea limbii române chiar în școlile ruse, ca disciplină opțională.

În această ordine de idei, trebuie să amintim că și până la publicarea Ukazului amintit, limba română era prigonită și alungată din viața publică a Basarabiei. Iată unele fapte concrete: în 1828 limba română a fost relegată din Codul civil; din 1842 limba română este neglijată, ocolită în Administrația publică din orașe și sate; începând cu anul 1866 limba română este alungată, ca obiect de studiu, din Liceul Regional din Chișinău (fondat în 1833) – unica instituție de învățământ unde mai palpita cât de cât inima românismului basarabean; din 1867 româna a fost eliminată și din Seminarul Teologic din Chișinău; în 1871 (anul apariției faimosului Ukaz al țarului Alexandr al II-lea) limba română a fost scoasă din programele de studii în școlile ruse (unde româna era pe lista obiectelor opționale); în sfârșit, din anul 1872 româna dispărea din sfera cultului religios (din biserici, adică din liturghii).

Memento. A se reține că izgonirea limbii române din bisericile basarabene s-a început imediat după moartea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în 1821, aflat în acest post între anii 1813–1821. Au fost numite în scaunul sfânt persoane care urau limba basarabenilor, urmărind scopul de a-i rusifica pe băștinași. Astfel, arhiepiscopul Pavel Lebedev a ordonat preoților moldoveni ca toate actele (documentele) bisericilor să fie întocmite numai în limba rusă. Mai mult decât atât, a poruncit să fie arse în curțile bisericilor toate cărțile sfinte scrise în limba română (vezi „Timpul”, XI–2003, p. 19).

Pe vremea mitropolitului rus Kasarov, toate bi-

sericile, chiar și cele din localitățile mici, au fost puse (obligate – A. C.) să țină slujbele în limba rusă. „Acest reprezentant al „Sfintei Rusii” și-a încălzit locuința timp de mai mulți ani cu cărți religioase scrise în limba română, confiscate din bisericile basarabene, unele din ele fiind foarte rare” (Valeriu Dulgheru, *200 de ani de la Răstignirea Basarabiei* (VI), – Literatura și Arta, 3 mai 2012, p. 3).

Mai e de menționat că în anul 1883 Sfântul Sinod al Bisericii Ruse, printr-o decizie din 14 decembrie 1882, a închis *Tipografia bisericească din orașul Chișinău*.

Într-o ședință a Dumei de Stat din Petersburg din 10 noiembrie 1910 s-a vorbit că un preot moldovean a fost expulzat din Basarabia de către arhiepiscopul Serafim Ciciagov (1908–1914), pentru că a îndrăznit a sluji parastasul după o rudă a sa în limba română (vezi: Andrei Grosu, „Cum l-am descoperit pe D. P. Gulkin”. – „Făclia”, 30-X-2010, p. 9).

II. Terminologia utilizată în unele manuale bilingve

În Basarabia ocupată (1812–1918) au fost scrise și editate câteva gramatici bilingve cu scopul de a-i învăța pe elevii români-basarabeni limba rusă. În acest sens putem numi următoarele lucrări:

1. *Scurtă rusască gramatică cu tălmăcire în limba moldovenească* pentru ucenicii Seminariei Chișinăului și ale altor școli din Basarabia, 1819.

2. *Gramatica rusască și rumânească*, de Ștefan Margela, Sankt Petersburg, 1827.

În aceste gramatici, compuse după modelul respectivelor lucrări rusești: 1) Milentie Smotrițkii, *Грамматика славенскія...* 1619. 2) Mihail Lomonosov, *Российская грамматика*, 1755, se utilizează și o terminologie calchiată după limba rusă. Iată câteva mostre:

1. Cazuri – căderi

a) Nominativul – numitoare

b) Genetivul – născătoare

c) Dativul – dădătoare

d) Acuzativul – învinovățitoare

e) Vocativul – chemătoare

2. Numărul singular – singuratic

3. Numărul plural – multuratic

4. Prepoziție – cu punerea înainte

5. Interjecție – aruncare în mijloc

6. Gradele de comparație – treptele potrivirii, erau 3:

a) temealnic – pozitiv

b) semăluitoriu – comparativ

c) covârșitoriu – superlativ

7. Semnele de punctuație – semnele puncturii

a) punctul – picătură

b) virgula – jumătate de picătură

c) două puncte – două picături

d) semnul întrebării – întrebarea

e) semnul exclamării – minunătoarea

f) cratima – împreunarea

g) parantezele – îngrădirea

h) ghilimelele – aducătoarea

i) ortografie – dreptscrierea etc.

Mai cităm câteva curiozități terminologice: *îna-into punere* (= prepoziție), *graiu* (= verb), *spregraiul* (= adverb), *înjugare* (= conjugare, rus. спряжение), pronume întorcătive (= reflexive, rus. возвратные местоимения), propoziții deplinitive (= complete, rus. дополнительные предложения) etc. (Vezi excelenta monografie a dr. Lidia Colesnic-Codreanca *Limba română în Basarabia 1812–1918*. Chișinău, 2003, p. 67-95).

Când vorbim de gramatici și de autori basarabeni din perioada țaristă, nu putem trece cu vederea unele lucrări ai căror autori au încercat să utilizeze glotonimul „limba română”. Astfel, profesorul Iacob Hinculov¹ publică în anul 1840 în or. Sankt Petersburg cartea *Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki*, notând în „Prefață”: „Aceasta este *limba română și denumirea român nu este întâmplătoare* (subl. n. – A. C.): până la întemeierea Voievodatului moldovenesc, locuitorii ambelor principate erau cunoscuți cu numele comun *român*. *Limba română poate servi drept numitor comun al dialectelor valah și moldovenesc* (subl. n. – A. C.)”. O mai rezonabilă judecată nici că se poate!

În 1865 profesorul de liceu Ioan Doncey² scrie și editează (pe cont propriu) la Chișinău *Cursulu primitiv de limba română, compus pentru șolele elementare și IV clase gimnaziale și Abeceda română*. Ambele lucrări au apărut în grafia latină, fapt deosebit de curajos și îndrăzneț al autorului.

Deși avansate teoretic, și în aceste 2 gramatici întâlnim mulți termeni calchiați din rusește: *aplicare* (= declinare, rus. склонение), *înlocdenume* (= pronume, rus. местоимение), *alăturătoriu*, *alăturatnic* (= adjectiv, rus. прилагательное), *fața* (= persoană, rus. лицо), *numele înființătoriu*, *starnic* (= substantivul, rus. имя существительное) ș. a. Aceste cuvinte-termeni gramaticali apar la Iacob Hinculov în opera amintită *supra*.

Mai puține calcuri în terminologia gramaticală se întâlnesc la Ioan Doncey, care, în genere, operează cu termeni adecvați, de origine latină (gen, pro-

¹ Iacob Hinculov (1800-1870), în 1824 devine Director al Școlii lancasteriene din Chișinău, între anii 1839-1858 funcționează ca Șef al Catedrei de limbă moldo-vlahă din Sankt Petersburg.

² Ioan Doncey (1821-1886), profesor de limbă română în gimnazii și în Liceul Regional din Chișinău.

nume, verb, timp, mod, adverb, conjuncție, subiect, predicat etc.).

Cu toate acestea, Ioan Doncev se afla mereu sub presiunea „tradiției”, adică a termenilor deseori calchiați din rusește, care apăreau în uzul școlar și academic. Câteva exemple: *pronume arătative* (adică determinative – rus. указательные местоимения), *conjuncții împreunătoare* (соединительные) etc.

III. Pe marginea unor dicționare bilingve

Autoritățile țariste erau foarte interesate să-i facă pe românii-basarabeni să însușească rapid vorba rusească, graiul impus cu forță. Se știe că orice limbă se învață pornind de la *cuvânt*, căci, după opinia unor lingviști „La langue est un sac de mots” sau „un sac à mots”.

În Evanghelia după Ioan 1.1 citim: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvântul”. În această ordine de idei, Victor Hugo scria „...*le mot c'est le verbe, et le verbe c'est Dieu*”.

Așa stând lucrurile, țarismul făcea tot posibilul ca românii basarabeni să memoreze și să utilizeze cât mai rapid vocabulele ruse. Autoritățile din Chișinău se conformau politicii lingvistice centrale și stimulau, într-un fel, alcătuirea și editarea, de către intelectualii chișinăuieni, a unor dicționare (cuvântelnice) ruso-moldovenești.

Iată unele dintre aceste opere. În 1896 *Alexandru Beldescu* publică primul dicționar bilingv cu denumirea «Русско-молдавский словарь» (7 000 de cuvinte). Mai trec 3 ani și în 1899 un alt autor, *Gh. Codreanu*, alcătuiește și publică la Chișinău următoarea lucrare lexicografică «Краткий русско-молдавский разговорный словарь. Практическое пособие для грамотных молдаван, а также для русских, желающих посетить молдавские села Бессарабии». Acest Dicționar a suportat trei ediții – 1899, 1904, 1912 (vezi A. T. Борщ. Молдавская лексикография. – Chișinău, 1949, *passim*).

În dicționarele bilingve menționate se „îngheșuie” cuvinte „curat moldovenești”, după cum le califică autorii acestor „opere” lexicografice. Iată câteva mostre:

rus. подарок – *mold.* dăruință (cadou)

rus. введение – *mold.* intrare (introducere)

rus. намерение – *mold.* socoteală (intenție)

rus. обильный – *mold.* distulat (îmbelșugat, abundant)

rus. ступеньки – *mold.* prichișioru (treaptă)

rus. кучер – *mold.* mânătoriu (vizitiu)

rus. сирота – *mold.* sărman (orfan)

rus. счет – *mold.* numărătura (cont, socoteală)

rus. зоркий – *mold.* golbat (ager, perspicace)

În anul 1907 pedagogul și preotul protoiereu *Mihail Ciachir* (născut la Ceadâr-Lunga) a întocmit opera «Русско-молдавский словарь», lucrat după regulile lexicografice, conținând 22 011 de cuvinte. Din „Prefața” dicționarului aflăm următoarele: „*cuvintele rusești au fost traduse în limba populară curată moldovenească* (subl. n. – A. C.), în care au vorbit și vorbesc basarabeni moldoveni” (p. 4). Și mai departe: „În cazuri foarte rare, când era dificil a găsi cuvântul potrivit în *limba locală moldovenească* (subl. n. – A. C.), am fost nevoiți să apelăm la rădăcini latinești” (p. 4).

Vom depista acum câteva exemple de cuvinte traduse din limba rusă în cea română din Dicționarul lui Mihail Ciachir:

монолитный – nelămurit (monolit)

определение – numirea (definire, determinare)

коньки – conioce (patine)

монолог – vorbă în scris (monolog)

мумия – matahală (mumie)

безграмотность – prostie (analfabetism)

вóрот – îndoitura straiului la gât (guler).

Dicționarele bilingve ruso-moldovenești apărute în Basarabia pe vremea regimului țarist vorbesc despre faptul că autorii acestora *nu aveau posibilitatea* să ia cunoștință de activitatea lexicografică din Principatele Românești și mai târziu din Regat, de lucrările lingvistice, de opera literară a scriitorilor români din sec. al XIX-lea. Accesul liber la tezaurul, patrimoniul cultural de peste Prut le-ar fi îmbogățit propriul lor vocabular, le-ar fi ajutat la găsirea echivalentelor adecvate ale unor cuvinte din limba rusă, ce urmau a fi traduse.

În lipsa acestor contacte absolut naturale și indispensabile, lexicografii basarabeni: a) pe de o parte, erau nevoiți să se limiteze doar la graiul rural, popular, limitat prin definiție și b) pe de altă parte, se „întreceau” la calchieri nesăbuite din limba rusă.

În ambele situații avea de suferit cauza, cititorul cult, destinatarul care nu putea decât să respingă o asemenea limbă, pretinsă literară, să nu o învețe și să nu o propage. Consecința stă la suprafață: oamenii să se dezică de această caraghioasă „limbă moldovenească” și să treacă la învățarea și utilizarea limbii ruse. Astfel, țarismul își atinge scopul propus din start: sărăcirea, rusificarea și apoi asimilarea glotică și etnică a românilor din Basarabia (vezi: *supra* Cap. I).

IV. Situația lingvistică în cele trei județe basarabene între 1856–1878

Pentru o mai ilustrativă demonstrare a politicii țariste de asimilare și rusificare a basarabenilor, am

putea compara situația națională, inclusiv glotică, din cele 3 județe: Cahul, Ismail și Bolgrad, retrocedate Moldovei în 1856. Timp de 22 de ani aceste județe s-au aflat în componența României (1856–1878). În acest răstimp viața socială, cultura națională mergeau pe ascendență. Iată câteva date:

- s-a revenit la scrierea cu alfabet latin;
- s-a deschis Liceul Clasic complet în Bolgrad, care funcționa în limba română;
- au fost create: a) o școală normală, b) un gimnaziu cu seminar, c) două gimnazii de fete – toate cu limba română de predare;
- în plină activitate erau 7 școli primare urbane și 124 de școli primare rurale (vezi: Valeriu Dulgheru „200 de ani de la Răstignirea Basarabiei (VI), Răstignirea Basarabiei de Sud la 1878” – *Literatura și arta*, 3 martie 2012, p. 3 (apud Ion Costin, *Sub jug străin*).

V. Rezistența basarabenilor împotriva rusificării și asimilării

Firește, tendinței barbare de dezdăcinare a românismului, a simțului național al autohtonilor basarabeni i se opunea o *rezistență* din partea boierilor locali luminați, intelectualilor și oamenilor de bună-credință.

Mulți boieri moldoveni erau gata să finanțeze predarea limbii române în școli ținutale, prin achitarea salariilor pentru profesorii respectivi. Alții erau predispuși să ajute material editarea unor manuale de limbă română.

Să ne referim la unele fapte și acțiuni concrete, întreprinse de elita timpului.

Scriitorul, fabulistul și dramaturgul *Constantin Stamati* (1786–1869) notează că „nobilețea din Basarabia în *Adunarea* sa din Chișinău, în anul 1863, a suplicat Guvernului (a rugat cu umilință – A. C.) de aici *un clas* de studii naționale (C. Stamati, O. A. Chișinău, 1958, p. 391)”. Cererea a rămas fără răspuns!

Mai târziu, același *Constantin Stamati* nota următoarele: „În Basarabia lipsesc cu totul școli românești; avem un dialect ruso-român; în grabă nici nu va mai fi limba românească în Basarabia, pentru că are să se mistuie cu cea rusească” (Ibidem, p. 501).

Feciorul fabulistului, *Constantin Stamati-Ciuirea*, prozator, dramaturg și poet (1828–1898) nota cu tristețe și durere: „Ce se atinge de scrierile mele în limba română, îmi era imposibil a le scoate la lumină. În toată Rusia nu există nici o tipografie română. Limba română rustică, așa cum o vorbește poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat. Nici o școală populară

măcar! Am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic” (O. A. Chișinău, 1957, p. 424).

Este bine cunoscută activitatea preotului Alexe Mateevici de apărător înflăcărat al cauzei naționale, al luptei pentru identitatea etnică a românilor, a limbii române, a istoriei neamului, a religiei ortodoxe, a obiceiurilor strămoșești. Iată unele acțiuni concrete ale patriotului Alexe Mateevici (1878–1917; satul Căinari, Zaim, județul Tighina):

Primo. Ca elev la Seminarul Teologic din Chișinău, în anul 1906 întocmește un *Memoriu* din partea seminaristilor, cerând „obligativitatea predării în limba română în clasele superioare, *introducerea Istoriei Naționale* și a *Cântării bisericesti moldovenești*” (vezi: I. Nuță, *Alexe Mateevici și limba română* – rev. *Limba română*. Chișinău, 1991, nr. 4, p. 28).

Secundo. Tot în anul 1906, în primul ziar de limbă română *Basarabia*, Alexe Mateevici scria: „Dacă moldovenii noștri până în vremea de astăzi au stat obijduiți, în întuneric, apoi (asta s-a întâmplat) din pricina că ei au fost atât de chinuți, atât de lipsiți de cele trebuincioase traiului, inimii și minții, că nici n-au știut că mai este ceva pe lume, afară de bordeiele lor, sărace și pustiu.

Ei nici n-au auzit de bunurile învățaturii în limba-mamă, nici nu și-au putut închipui ce plăcere simți, când citești o carte serioasă în limba pe care o auzi și o vorbești din leagăn” (Alexe Mateevici. *Poezii. Carmenă*. Ediție bilingvă româno-latină. Versiunea latină Valentin Harega. Prefața lui H. Corbu. Chișinău: Știința, 1996, p. 7).

Terzo. Fiind student la Academia Teologică din Kiev (1910–1914), în numele Societății *Deșteptarea* cere introducerea *Limbii române în școlile din Basarabia* (I. Nuță. Ibidem, p. 29).

Quarto. Pe 25-28 mai 1917 la Chișinău, în curs de eliberare de țarism, s-a ținut „Congresul gubernial al învățătorilor moldoveni din Basarabia”. Să cităm fragmentar din ilustra alocuțiune a lui A. Mateevici la acest Congres: „Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi că între dumneavoastră nu toți sunt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții – cei mai puțini – români. Ei, bine, dacă ați luat asupra dumneavoastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost...

Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania (*aplauze*). Frații noștri din Bucovina, Transilvania

și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci își zic români. Așa trebuie să facem și noi! (aplauze)...

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți.

Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie s-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați, să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă...

N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească (subl. n. – A. C.) (A. Mateevici. Opere, vol. I, 1993, p. 463-464).

Alexe Mateevici, autorul celebrei poezii *Limba noastră*, devenită astăzi Imnul Republicii Moldova, nu a fost nici politician, nici savant, ci preot, chemat să lumineze poporul, ca un păstor al inimilor, om de bună-credință, susținător și protagonist al adevărului, oricare ar fi el!

Interesant este de menționat, în această ordine de idei, că în Basarabia, pe vremea țarismului, se găseau și intelectuali ruși care înțelegeau că aici locuiesc români-basarabeni și că ei vorbesc limba română. Astfel, eforul Circumscripției de Învățământ Odesa A. Artimovici, într-o scrisoare din 11 februarie 1863 către Ministerul Instrucțiunii Publice din Rusia, scria: „Sunt de părerea că va fi greu să împiedicăm populația românească a Basarabiei (subl. n. – A. C.) să folosească limba Principatelor vecine, unde populația românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latinești, neprielnice limbii slave; restricțiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul de a înrădăcina în Basarabia un dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de nici un folos: nu-i putem constrânge pe învățători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova și Valahia, adică printre masele principalelor ei purtători, și nici părinții nu vor dori ca ai lor copii să învețe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viața de toate zilele” (subl. n. – A. C.) [Arhiva Centrală Istorică de Stat din Sankt Petersburg. Fond 733, registru 78, dos. 1043, fila 7-8. Citat apud Ion Iova. *Ioan Donecv și istoria apariției manualelor lui / Revista de Lingvistică și Știință Literară*. A.Ș.M., 1993, nr. 1, p. 98. Vezi și Lidia Colesnic. *Funcționarea limbii române în instituțiile de învățământ din Basarabia (1812–1918)*. Autoreferatul tezei de doctor în filologie. USM, Chișinău, 2001, p. 14. De aceeași autoare *Limba română în Basa-*

rabia (1812–1918). Chișinău, Ed. Museum, 2003, passim). Comentariile ne par de prisos!].

Nu este lipsit de interes să arătăm că a pledat cauza limbii române în școlile basarabene deputatul Dionisii Petrovici Gulkin, de origine rusă.

Când Duma de Stat de Legislatura III, 1911 a discutat Proiectul de Lege cu privire la învățământul primar, discuții aprinse a stârnit chestiunea limbii de predare în școlile minoritare. Puterea oficială șovină dorea rusificarea grabnică a minoritarilor, inclusiv a basarabenilor. Deputatul de origine rusă Dionisii Gulkin, ales din partea țăranilor basarabeni, spre deosebire de alți deputați (unii chiar fiind din Basarabia), a cerut școli primare cu limba română de predare (vezi: T. Rusu. *Un singur om împotriva unui imperiu*. Făclia, 22 apr. 2011, p. 12, apud Ф. К. Гросу. *Молдавский великоросс*. Chișinău, 2011).

În alocuțiunea sa ținută la ședința Dumei de Stat din Petersburg, la 10 noiembrie 1911, deputatul din Basarabia D. P. Gulkin a menționat despre „rusificarea forțată care se produce... în Basarabia, ...pentru care trebuie să-i fie rușine unui om rus onest”. Și mai departe „Nici într-o biserică... nu se oficiază slujba bisericească (oficiul divin) în limba localnicilor, peste tot slujba e în limba rusă, așa că nici un moldovean nu înțelege nimic”, „eu consider că separatismul apare în rezultatul rusificării violente”.

Contra opiniei lui Gulkin s-au pronunțat Vladimir Purișkevici, mare moșier și ministru; Nicolae Ghepețchi (preot), Nicolae Șoltuz – primar de Soroca, Leonid Casso, ministru al Instrucțiunii Publice (1910–1914) ș. a.

VI. Purișkevici, de pildă, a replicat: „Dacă se dau școli în limba maternă moldovenilor, apoi trebuie permise școli naționale și iakuților, cereșilor, bureaților și altor popoare slab dezvoltate” (vezi: Andrei Grosu. *Cum l-am descoperit pe D. P. Gulkin*. Făclia, 30.X.2010, p. 9; apud Petru Cazacu. *Moldova dintre Prut și Nistru, 1912–1918*. Chișinău, 1992, p. 198).

Cu o deosebită indignare și furie împotriva propunerii lui Gulkin s-a pronunțat deputatul basarabean, preotul Nicolae Ghepețchi. În alocuțiunea din 12 octombrie 1911, Domnia Sa a exclamat cu indignare: „ce drept... avea Gulkin, un venetic velicorus în Basarabia, să propună... o așa școală, în care predarea să fie numai în limba moldovenească, iar limba rusă să fie predată numai ca obiect de studiu”.

Și mai departe „Eu trebuie să-l întreb pe Gulkin, e rezultatul nechibzuinței sau rezultatul trădării Basarabiei?.. – Gulkin a propus o modificare ce va produce la noi un adevărat incendiu. Prin urmare, domnilor, le veți da celor de stânga o armă ostilă

pentru a face o transformare în conștiința moldovenilor (subl. n. – A. C.) (vezi: Andrei Grosu. *Cum l-am descoperit pe D. P. Gulkin*. Făclia, 31.X.2010, p. 9).

Văzând furibunda opoziție ce i se face, Dionisii Gulkin a explicat Parlamentului țarist că „poporul rus nu dorește rusificarea forțată a minoritarilor, că aici e vorba de niște ambiții ale unei gloate de impostori, care nu fac altceva decât să semene vrajdă și dezbinare între cetățenii ruși” (vezi: Mihai Bendas. *D. P. Gulkin – un exponent al spiritualității basarabene*. Făclia, 17 decembrie 2011, apud A. K. Грочы. *Молдавский великоросс*. Chișinău, 2011).

Este semnificativă replica deputatului basarabean Dionisii Gulkin, adresată parlamentarilor ruși: „Chiar dacă mă veți exclude din Duma de Stat, totuna nu pot tăcea, atunci când poporul meu vrea să vorbească” (Mihai Bendas, art. cit. *supra*).

VI. Limba română în Bucovina, ocupată de Imperiul Austro-Ungar (1755), în comparație cu situația glotică în Basarabia sub țarismul rus (1812–1918)

Fiindcă între Basarabia și Bucovina există afinități de ordin istoric, etnic, lingvistic (glotic), social-politic, cultural etc. (ambele regiuni s-au unit cu Patria-mamă România în anul 1918 – Basarabia la 27 martie, Bucovina – la 28 noiembrie), ne vom ocupa de diversitatea politicilor lingvistice ale celor două Imperii (Austro-Ungar – în Bucovina și Imperiul țarist rus în Basarabia).

Se știe că o parte importantă a Țării de Sus a Moldovei în 1775 a fost răpită de Imperiul Austro-Ungar și denumită *Bucovina* (mai exact, nordul Bucovinei, ținutul Herța și județul Hotin, actuala regiune Cernăuți).

Basarabia – parte a Moldovei istorice situată între Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră, în 1812 (după războiul ruso-turc și Pacea de la București) a fost anexată de către Rusia țaristă, care a stăpânit-o 106 ani, până la 1917, când s-a creat Republica Democratică Moldovenească, iar la 27 martie 1918 prin votul Sfatului Țării se declară Unirea Basarabiei cu România³.

Din capul locului menționăm că în Bucovina românismul nu a fost blocat completamente ca în Basarabia, devenită gubernie rusească.

Confruntând *grosso modo* politica lingvistică a celor două imperii: Austro-Ungar în Bucovina și rus în Basarabia (pe parcursul secolului XIX), față de

³Grigore Bostan, Lora Bostan. *Compendium și antologie „Pagini de literatură română. Bucovina. Regiunea Cernăuți, 1775–2000”*. Cernăuți, Ed. Alexandru cel Bun, 2000.

populația românească autohtonă din aceste teritorii, putem conchide că în Țara Fagilor *această politică* a fost mai îngăduitoare, mai loială, pe când în Basarabia țarismul i-a ținut pe români în plină beznă și mărginire culturală.

Acad. Grigore Bostan⁴ relatează că, de acum la finele secolului al XVIII-lea în Bucovina au fost alcătuite (compilate sau copiate) unele cărți populare ca *Alexandria* (1781), *Codicele Constantin Popovici*, cu pasaje din povestea lui Sandipa filozoful și legenda despre Războiul Troadei – redactate la Cernăuți, 1796.

Se editează manuale, cărți de legi, iar în 1811 la Cernăuți apare un calendar românesc numit *Calendar de casă*; în 1820 Teodor Racoci editează un *Crestomatic Românesc* ce conținea traduceri „de istorii și de alte făptorii, scoase din autori de pe osebite limbi”. Se face remarca „s-au tălmăcit de către Teodor Racoci, tâlmăciu a guberniilor de Galiția. Cernăuți”⁵.

O anume activitate culturală a desfășurat și Gheorghe Asachi, refugiat în 1821 la Herța, în locurile copilăriei sale, „apoi în satul Colincăuți, jud. Hotin”, unde a cules mostre de creație populară orală.

Din 1814 la Cernăuți începe să reapară *Calendarul de casă* cu suplimente beletristice (proză, istorisiri scurte, proverbe, zicători românești). Aici găsim versuri, sonete, fabule, semnate de preotul din Ceahor și predicatorul la Catedrala din Cernăuți Morariu-Andreevici (1818–1895), ulterior (din 1880) arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei. Lui îi aparține fabula „Cucoșul curcănit” (1846) cu următoarea morală:

Soiul tău păzește, nu te fă curcan,

Limba ta cinstește, de ești moldovan,

Nu te urî însuși, nu te depărta,

De obiceiul tău și de limba ta,

Și de lași aice pe ai tăi strămoși,

Te prefaci în altul, ca și cel cucoș⁶.

Tot în 1846 în „Calendar...” T. Vasilovici

⁴ Aici ar trebui să facem o mențiune specială și să arătăm că noua orânduire politico-socială din Basarabia (Regatul Român) nu a discriminat minoritățile naționale, permițându-le școli în limbile respective. Astfel, în a. 1921, în județele din Basarabia funcționau școli cu diverse etnii minoritare, și anume: *ucraienești* – 220; *rusești* – 120; *bulgărești* – 78; *germane* – 73; *alte etnii* – 43 de școli primare (vezi: Ioana Axentii. *Dezvoltarea gândirii pedagogice în Basarabia anilor 1918–1940*. Autoreferat al tezei de doctor în pedagogie. Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2004, p. 10).

⁵ Grigore Bostan, Lora Bostan. *Compendium și antologie „Pagini de literatură română. Bucovina. Regiunea Cernăuți, 1775–2000”*. Cernăuți, Ed. Alexandru cel Bun, 2000, p. 5.

⁶ *Idem, ibidem*, p.6.

publică o poezie ce pune la stâlpul infamiei pe cei ce ocolesc („uită”) limba română, preferând una străină (germana). Poezia se numește „Limba noastră către noi”, din care desprindem versurile:

Maica fiul iubește, eu cum v-am iubit,

Însă spre amare chinuri voi m-ați osândit,

Pentru ce, vă rog să-mi spuneți, voi mă părăsiți?

Cum că cei mulți de-al meu nume încă vă roșiți?

Pe la mijlocul sec. XIX, după eșuarea Revoluției de la 1848, s-au refugiat la Cernăuți V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Russo, Aron Pumnul, George Barițiu și alți pașoptiști, care erau găzduiți de Doxachi Hurmuzachi.

Acești titani ai românismului au contribuit mult la editarea ziarului *Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură* (în limbile română și germană).

La 1 decembrie 1848 ziarul amintit publică *Petiția Țării* (Bucovinei) compusă din 12 puncte (articole), adresate împăratului austriac. În articolul 2 se cerea:

– ca păstrare a naționalității, să se întemeieze școli pentru limba și literatura românească

– în dregătorii să se puie numai indivizi ce cunosc limba țării

– dregătoriile principale să fie datoare a primi cereri însoțite în limba românească și această limbă să se rezolvească⁷.

Alte acțiuni: 1) Grație muncii entuziasmate a lui Alecsandri, *Bucovina* publică o serie de creații populare, ca *Miorița*, *Toma Alimoș*, *Mihu Copilul*, *Bujor* etc.; 2) În urma strădaniilor lui Aron Pumnul (1818–1866) în Gimnaziul german din Cernăuți se introduce un *Curs de Limbă, Literatură și Istorie a Românilor*. De la Aron Pumnul și din crestomația lui *Lepturariu românesc* (în 4 volume, 6 cărți, Viena 1862–1865), elevii gimnaziului, printre care era și M. Eminescu, „află multe lucruri importante despre trecutul istoric și cultural al poporului român”⁸.

Notă. În 1866 junele Eminescu dedică dascălului său iubit poezia *La mormântul lui Aron Pumnul*. Vom reproduce numai câteva versuri:

Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină;

Cu cipru negru-încinge antică fruntea ta;

C-acuma din pleiada-ți auroră și senină

Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,

Se stinse-o dalbă stea!

Metalica, vibrânda a clopotelor jale

Vuiește în cadență și sună întristat:

Căci ah! Geniul mare al deșteptării tale

Pășii, se duse acuma pe-a nemuririi cale

Și-n urmă-i ne-a lăsat!

3) Frații Hurmuzachi (Gheorghe și Alecu) reușesc, ca în a II-a jumătate a sec. XIX, să deschidă la Institutul de Studii Filozofice (asta era Instituție Românească de învățământ superior de până la inaugurarea în 1875 a Universității) o *catedră de Limbă și Literatură Română*. Mai mult chiar, s-a decis ca limba și literatura română să fie disciplină de predare la *Institutul de Teologie din Cernăuți*, ceea ce s-a întâmplat încă în 1848.

4) Tot frații Hurmuzachi, în 1862, au fondat, prin concursul lui Ion al lui Gheorghe Zbiera, *Societatea pentru Literatură și Cultură Română în Bucovina* – „Societate care timp de peste 80 de ani a grupat și a călăuzit forțele intelectuale bucovinene”⁹.

5) Între anii 1865-1869 la Cernăuți se editează *Foaia Societății pentru Literatură și Cultură Română din Bucovina*, în paginile căreia sunt inserate opere artistice ale autorilor din Bucovina și de peste Prut, multe bucăți de veritabilă creație populară din spațiul bucovinean.

6) La Cernăuți, între 1881-1884 se publică revista literară *Aurora Română* – organ beletristic al *Societății pentru Literatură și Cultură Română din Bucovina*.

7) Între 1891-1897 se editează *Gazeta Bucovinei*, unde își publică lucrări: Teodor Ștefanelli, Constantin Morariu, foiletonistul Mihai Teliman ș. a.

8) Mai mult de un deceniu (1893–1904) apare ziarul *Deșteptarea. Gazetă pentru popor*, aici găsim poezii, creații poetice orale, foiletoane de M. Teliman ș. a.

9) Tot la Cernăuți se editează între anii 1904-1939, cu întreruperi în perioada Primului Război Mondial, revista *Junimea literară*, care, după opinia lui N. Iorga, „cultiva gustul pentru lucrări literare românești de valoare”. Și în continuare: „e o publicație de importanță epocală în dezvoltarea spiritului românesc în Țara Fagilor”. [Redactor-fondator al revistei *Junimea literară* a fost cunoscutul istoric Ion Nistor.]

De relatat că aproape nimic din acțiunile de ordin național românesc, realizate în Bucovina sub habsburgi, nu constatăm în Basarabia ocupată de țariști.

VII. Încheiere

Țarismul rus îi ținea pe românii basarabeni într-un total întuneric, nedeschizându-le nici o școală, măcar primară, în limba română. Astfel se explică

⁷ *Idem, ibidem, p. 6-7.*

⁸ *Idem, ibidem, p. 8.*

⁹ *Idem, ibidem, p. 8.*

faptul că analfabetismul domina la populația aborigenă. Aproximativ 10,5 la sută dintre bărbați știau cât de cât carte rusească, iar printre femei numărul acestora atingea doar 1,7 la sută (vezi: Елена Затича. *Рыцарь молдавской школы*. Новое время. Chișinău, 8 aprilie 2011, p. 6). Limba română era izgonită din biserică, seminarele teologice, judecătorii, administrație etc. etc. (vezi: Cap. I al prezentului articol).

Ca să-i facă pe elevii români din școlile ruse să învețe mai profund limba de stat, autoritățile locale țariste admiteau scrierea și publicarea unor gramatici elementare bilingve și unor dicționare ruso-moldovenești. Aceste „opere” conțineau o mulțime de cuvinte, termeni, structuri sintactice calchiate din limba rusă. Prin aceasta se urmărea condamnabila idee de a justifica glotonimul „limba moldovenească”, deosebită de cea de peste Prut (vezi: Cap. II și III din acest articol).

Intelectualii autohtoni, scriitori, oameni de bună-credință și cu suflet românesc încercau să opună rezistență tăvălugului rusificator, dar efectele erau nesemnificative. În acest sens e relevant și următorul caz. Într-o ședință din 10 noiembrie 1910 a Dumei de Stat din Rusia țaristă deputatul basarabean de origine rusă Dionisii Gulkin a cerut insistent să

Nicolae Coțofan. *Burlui*. Șamotă, H - 810 mm x 64 mm, 2009

se deschidă în Basarabia școli primare cu limba de predare moldovenească (adică română), însă el nu a găsit susținere (amănunțit vezi: Cap. V al prezentului articol).

Într-o situație glotică mai favorabilă și adecvată se aflau românii basarabeni din cele trei județe (Cahul, Ismail și Bolgrad) retrocedate României de către țariști între anii 1856-1878. Reveniți la sânul Patriei-mame, timp de 22 de ani românii basarabeni din aceste județe se bucurau de toate drepturile Statului Român, se adăpau constant la patrimoniul cultural general al Țării și al Limbii Române (vezi: Cap. IV din acest articol).

E cazul să reținem că și în nordul Bucovinei, în ținutul Herța și în județul Hotin (actualmente regiunea Cernăuți), sub regimul habsburgic (1775-1918), limba română și cultura națională nu erau completamente blocate ca în Basarabia sub țarii ruși (vezi: Cap. VI din prezentul articol).

În încheiere subliniem, în mod expres, că atât pentru românii basarabeni, cât și pentru cei bucovineni puternica Renaștere Națională a avut loc abia după Unirea cu Patria-mamă România (1918-1940, 1941-1944).

Îmi permit să mai citez o dată pe autorii minunatului volum *Pagini de literatură. Bucovina. Regiunea Cernăuți, 1755–2000*:

Ora stelară a literaturii române din Bucovina o constituie cele două decenii interbelice (1918–1940, 1941–1944)¹⁰. Dar această epocă de mare efervescență cultural-literară a fost mult prea scurtă, pentru ca forțele creatoare... să se poată realiza plenar în spațiul bucovinean.

Același lucru se poate spune și referitor la românismul din Basarabia în perioadele numite mai sus. E semnificativ că după Unire, în 1921, în Basarabia s-au deschis 1 233 de școli primare românești. Învățământul național mergea pe ascendentă. În 1939, de pildă, funcționau 2 718 școli cu un contingent de 334 747 de elevi și 7 591 de profesori de toate gradele; 13 licee de băieți și 9 licee de fete; 24 de gimnazii (vezi revista Flux, 25 septembrie, 1989, p. 7).

Politica lingvistică în Basarabia în cei 200 de ani a mers pe linie zigzagată, cunoscând urcușuri, dar și, mai ales, coborâșuri, fapt care a avut repercusiuni directe negative asupra limbii și conștiinței noastre naționale. În prezent, dacă dorim să supraviețuim, trebuie „să ne ținem de limbă, de istoria noastră, cum se ține un om, în primejdia de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare” (Mihail Kogălniceanu).

Bătălia sfântă continuă și vom ieși victorioși, numai dacă vom fi uniți în spirit și simțiri.

¹⁰ *Idem, ibidem, p.18*